

Protesty**w Hongkongu**

Czy masowe demonstracje doprowadzą do powstania nowego narodu? — s. 34

Fenomen nawróceń

Co motywuje ludzi do radykalnej odmiany życia?

Esej Mikołejki oraz listy Petersona i Bartha — s. 58

Czy umyliście już okna dla Jezusa?

Mistyka mioty, czyli o holenderskiej manii sprzątnięcia — s. 78

Opowiadanie Barbary Sadurskiej

Śmierć wrogom ojczyzny: „Nie chcę, żeby nasz syn żył w takim świecie” — s. 84

ZNAM

M I E S I Ę C Z N I K

Nr **775**

CENA: 19,90 zł | VAT 8% (W PRENUMERACIE: 14 zł)
GRUDZIEŃ (12) 2019

Wierzę, wątpię, odchodzę

Piszą: Szymon Hołownia,
Natalia de Barbaro,
Magdalena Smoczyńska
i Charles Taylor — s. 6–33

Ilustracja: Tomek Domański / takie puny

ISSN 0044-488X INDEKS 383716

9 770044 488195

THE TIMES

ANTHONY HOPKINS JONATHAN PRYCE

DWÓCH PAPIEŻY

FILM NETFLIX

INSPIROWANY PRAWDZIWYMI WYDARZENIAMI

NAJTRUDNIEJ JEST SŁUCHAĆ

13 GRUDNIA
W WYBRANYCH
KINACH

20 GRUDNIA
NETFLIX

Dominika Kozłowska

Dlaczego odchodzą – i dokąd?

WIELE I WIELU Z NAS MÓWI O TYM, ŻE SKOŃCZYŁ SIĘ czas pisania listów do biskupów, a nawet do samego papieża, że dziś potrzeba innego rodzaju aktywności. Wiele i wielu z nas podejmuje więc działania, które mają zmieniać Kościół od środka: czy to poprzez pozytywne zaangażowanie społeczne, jak czynią osoby skupione wokół inicjatywy Zranieni w Kościele (www.zranieni.info), czy to poprzez milczące, lecz widoczne publicznie protesty, jakie niedawno odbyły się w kilku polskich miastach pod hasłem „Odzyskajmy nasz Kościół”. Nowe inicjatywy stanowią odpowiedź na narastające wcześniej doświadczenie niemożliwej do zniesienia bezsilności wobec działań (lub ich braku) pasterzy Kościoła, coraz silniejszej polaryzacji i upolitycznienia wspólnoty oraz języka nienawiści i wykluczenia, jaki sący się nie tylko z ust polityków, ale i duchownych. Wiele i wielu z nas obawia się iść na mszę św. w kościele parafialnym, nie chcąc znów słuchać słów pełnych lęku przed światem, a nierzadko również i potępienia rozmaitych zjawisk we współczesnej kulturze. Wreszcie – coraz silniejsze jest przekonanie, że przełożeni kościelni, którzy zachowują się niegodnie, tuszują pedofilię lub jawnie lekceważą problem, powinni złożyć dymisję i zostać pociągnięci do odpowiedzialności.

Można jednak także powiedzieć, że te szlachetne działania i publicznie formułowane postulaty na nic się zdadzą, jeśli wśród najważniejszych osób sprawujących w polskim Kościele władzę nie będzie woli reformy. Co więcej, być może jednym ze źródeł problemów jest właśnie sam sposób sprawowania tej władzy. I dopóki nie ulegnie on zmianie, żadne oddolne działania nie przyniosą sensownych efektów. Nigdy wcześniej w III RP sojusz ołtarza i tronu nie był tak silny jak obecnie. Oby-

dwie strony tego sojuszu mają świadomość, że polsko-katolicka forma kultury jest zdolna do przetrwania tylko za sprawą odgórnego przymusu, narzucenia obywatelom prawicowo-kościelnej ideologii. Jednak czy naprawdę wierzą, że da się to utrzymać dłużej niż kilka lat? Być może prawicowi politycy i liderzy tak naprawdę czekają, aż Kościół utraci resztki społecznego autorytetu, by ogłosić się jedynym gwarantem tożsamości i moralności?

Z pewnością mamy do czynienia z sytuacją szybkich przemian. Nawet jeśli nadal niewiele osób mówi o tym głośno, za kilka, najwyżej kilkanaście lat Kościół katolicki w Polsce utraci dominującą pozycję. Jaka będzie ta nowa rzeczywistość? Do jakich zasobów, źródeł etycznych i światopoglądowych będą się wówczas odwoływać Polki i Polacy, wierzący i niewierzący, chrześcijanie i wyznawcy innych religii?

Niedawno na łamach miesięcznika „Znak” pisałam, że w polskich warunkach katolicyzm, i to w dodatku katolicyzm rozumiany na sposób narodowy, stał się miarą dla chrześcijaństwa. To niezdrowe przesunięcie. Dopóki właściwy porządek nie zostanie przywrócony, Kościół katolicki będzie się w Polsce pogrążał w coraz większym kryzysie.

Zarysowane powyżej problemy są punktem wyjścia najnowszego Tematu Miesiąca. Koncentrujemy się w nim przede wszystkim na pytaniu o postawy ludzi ochrzczonych: dlaczego Polki i Polacy dziś w Kościele zostają, kiedy z Kościoła odchodzą i jakimi innymi ścieżkami rozwoju duchowego podążają? Zachęcamy do wspólnej refleksji nad tym, dokąd odchodzą ci, którzy w sposób formalny lub nieformalny opuszczają Kościół i co dla tych, którzy uznają się za katolików oznacza pozostanie w nim. — **Z**

„A oto gwiazda, którą widzieli na Wschodzie,
szła przed nimi, aż przysła i zatrzymała się
nad miejscem, gdzie było Dziecię”.

Mt 2, 9

60 **Szawet i inni. Nawrócenie na drogach wiary**
Zbigniew Mikołajko

78 **Czy umyliście już okna dla Jezusa?**
Piotr Oczko

96 **Linie tęsknoty**
Urszula Pieczek

fot. fot. Philip Fong / AFP / East News / fot. Alamy/B&W / f.fot. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam
fot. Stefan Themerson/Archivum Themersonów

MICHAŁ LUBINA

34 Hongkong nie wierzy łzom

Od czerwca trwa w Hongkongu „rewolucja naszych czasów”. Bardzo chińska i współczesna zarazem. Gdy zaczynały się masowe protesty, świat przecierał oczy ze zdumienia. To kupieckie miasto, do tej pory symbol zarabiania pieniędzy i pragmatyzmu, w spektakularny sposób unicestwia swój wizerunek. Niszcząc stacje metra, siedziby banków i sklepów, demonstranci nie tylko wpędzają Pachnący Port w recesję – unicestwiają także jego markę znaną ze sloganu „światowe miasto Azji”. Robią to całkowicie świadomie

ul. Tadeusza Kościuszki 37, 30-105 Kraków
tel. (12) 61 99 530, fax (12) 61 99 502
e-mail: miesiecznik@znak.com.pl
www.miesiecznik.znak.com.pl

redakcja: Mateusz Burzyk (sekretarz redakcji), Marta Duch-Dyngosz, Michał Jędrzejek, Ilona Klimek, Elżbieta Kot, Dominika Kozłowska (redaktor naczelna), Urszula Pieczek, Janusz Poniewierski, Agnieszka Rzonca, Pola Starczyńska, Henryk Woźniakowski

zespół: Michał Bardel, Wojciech Bonowicz, Halina Bortnowska, Bohdan Cywiński, Bartłomiej Dobroczyński, Tomasz Fiałkowski, Tadeusz Gadacz, ks. Michał Heller, Józefa Hennelowa, Wacław Hryniewicz OMI, Jerzy Illg, Piotr Kłodkowski, Maria Makuch, Janina Ochojska-Okońska, abp Grzegorz Ryś, Władysław Stróżewski, Karol Tarnowski, Łukasz Tischner, Stefan Wilkanowicz

współpraca: Andrzej Brzeziecki, Ewa Bolińska-Gostkowska, Iwona Boruszkowska, Monika Gałka, Krzysztof Kornas, Dobrosław Kot, Daniel Lis, Artur Madaliński, Anna Marchewka, Anna Mateja, Andrzej Muszyński, Tomasz Ponikło, Miłosz Puczydłowski, Justyna Siemienowicz, ks. Grzegorz Strzelczyk, Marcin Wilk, Marcin Żyła

projekt graficzny pisma: Władysław Buchner, Rafał Buchner

projekt graficzny numeru, skład i łamanie: Łukasz Podolak (Weird Gentlemen)

fotoedycja: Marcin Kapica

korekta: Barbara Gąsiorowska

ilustracje portretowe: Patrycja Podkościelny

druk: Drukarnia Colonel, Kraków, ul. Dąbrowskiego 16

nakład: 1600 egz.

promocja i reklama: Pola Starczyńska, tel. (12) 61 99 530, e-mail: starczynska@znak.com.pl

prenumerata: Sylwia Syrek, tel. (12) 29 29 561, e-mail: syrek@znak.com.pl

Redakcja nie zwraca tekstów niezamówionych oraz zastrzega sobie prawo ich redagowania i skracania. Redakcja nie odpowiada za treść zamieszczanych ogłoszeń. Rozpowszechnianie redakcyjnych materiałów publicystycznych bez zgody wydawcy jest zabronione.

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

TEMAT MIESIĄCA

8 **Nikt mnie z Kościoła nie wygoni**
Szymon Hołownia w rozmowie z Michałem Jędrzejkiem i Elżbietą Kot

14 **W tylnych ławach**
Natalia de Barbaro

20 **Siedzę na kupie gruzów**
Magdalena Smoczyńska w rozmowie z Mateuszem Burzykiem

24 **Duchowy atlas Polski A.D. 2019**
Michał Jędrzejek

29 **Filozof w czasach sekularyzacji**
Charles Taylor w rozmowie z Mateuszem Burzykiem i Michałem Jędrzejkiem

SPOŁECZEŃSTWO • ŚWIAT

34 **Hongkong nie wierzy łzom**
Michał Lubina

PUBLICYSTYKA

44 **Kres fatalizmu geopolityki**
Henryk Woźniakowski

50 **System wymaga aktualizacji**
Katarzyna Pełczyńska-Natęcz w rozmowie z Andrzejem Brzezieckim

IDEE

60 **Szawet i inni. Nawrócenie na drogach wiary**
Zbigniew Mikołajko

70 **Listy o konwersji**
Erik Peterson, Karl Barth

73 **Barth i Peterson. Historia pewnej przyjaźni**
Miłosz Puczydłowski

78 **Czy umyliście już okna dla Jezusa?**
Piotr Oczko

FELIETONY

43 **Dziennik Kairosu**
Filip Springer

77 **Coraz bliżej albo coraz mniej**
Józefa Hennelowa

STACJA: LITERATURA

84 **Śmierć wrogom ojczyzny**
Barbara Sadurska

LUDZIE • KSIĄŻKI • ZDARZENIA

96 **Linie tęsknoty**
Urszula Pieczek

102 **Prywatne jest polityczne**
Anna Marchewka

106 **Przewaga obcości**
Artur Madaliński

111 **W odpowiedzi mowie-trawie**
Patrycja Cembrzyńska

114 **Granica przegranych**
Piotr Oleksy

116 **Noty o książkach**

117 **Krótko i węzłowo**

118 **Jeż na autostradzie**
Julia Fiedorczuk

120 **Znak o znakach**
Janusz Jurek

Temat Miesiąca

Drogi (nie)wiary

„Dlaczego wierzę, wątpię, odchodzę” – taki tytuł nosiła ankieta rozpisana przez „Tygodnik Powszechny” i „Znak” ponad pół wieku temu. Cały numer miesięcznika (luty–marzec 1963 r.) poświęcono wówczas świadectwom ludzi opisujących swoją duchową drogę: racjom, które uzasadniają ich bycie w Kościele, i argumentom, które sprawiły, że zdecydowali się na odejście.

Zebrane głosy stworzyły prawdziwy duchowy atlas Polski.

Dziś mimo zmian obyczajowych, politycznych i technologicznych wielu z nas mierzy się z tymi samymi wątpliwościami.

Pojawiają się też jednak nowe wyzwania i nowe odpowiedzi. Chcemy się więc uważnie przyjrzeć różnym współczesnym ścieżkom duchowych poszukiwań.

Jak znaleźć swoje miejsce w Kościele? Dlaczego z niego odchodzimy? Gdzie szukać duchowej strawy? Czy Polskę czeka szybka sekularyzacja?

Odpowiadają:

**Natalia de Barbaro, Szymon Hołownia,
Michał Jędrzejek, Magdalena
Smoczyńska i Charles Taylor**

s. 8–33